

نسیمی تازه از یوش

درباره کتاب «صد سال دگر» دفتری از اشعار منتشر نشده‌ی نیما یوشیج

فرزاد عظیم بیک

علی اسفندیاری، نیما یوشیج، یک سال پیش (۱۳۹۶) صد و بیست ساله شد. بخش زیادی از دانسته‌های ما از زندگی و کار نیما، که با انواع قصه و حرف و حدیث و حتی افسانه نیز درآمیخته است، از طریق نامه‌ها، یادداشت‌ها، داستان و سفرنامه‌ها و مقالات، و مجموعه نوشته‌های مختلف او قابل کشف و مطالعه است. نوشتارهایی که خود شاعر تحت عناوینی مانند *حرف‌های همسایه*، *تعریف و تبصره* نوشته است و یا نامه‌هایش به دوستان و نزدیکان، که مجموعه‌ای قابل اتکا و سندی برای شناخت زندگی و روحیات نیماست، و همین‌طور نوشته‌های پراکنده‌ای که گاه حکم یادداشت‌های شخصی و وقایع‌نگار روزانه شاعر و گاه حکم متونی موجز و کوتاه درباب نظریات ادبی و اجتماعی او را داشت، همه و همه منابعی قابل استناد برای پی بردن به چگونگی کار و سرگذشت زندگی نیما یوشیج در خلوت و در میان جمع است. اما در این موضوع، هیچ سندی را نمی‌توان مهمتر و بهتر از خود اشعار نیما برای مطالعه‌ی شاعر یافت. نیما در بیش از سه دهه شعر نویسی و زندگی شاعرانه، تلاش کرد تا تمامی نظرات و عقاید خود را از طریق اشعارش بیان دارد. کمتر شاعری را در دوره‌ی معاصر می‌توان یافت که شعرهایش تا این حد به سازنده‌اش نزدیک باشد و آینه‌ای تمام‌نما برای زندگی شاعر باشد. نه اینکه یک شعر تنها بتواند منعکس‌کننده‌ی دیدگاه‌ها و یا آمل و آرزوهای اجتماعی و یا سیاسی شاعرش، و یا بیانگر خاطرات و تاریخ عشق و زیستن شاعر باشد، بلکه یک شعر بتواند چکیده‌ای از خود شاعر باشد. چنانکه شعر بر شاعر مسلط است و این شاعر است که تلاش می‌کند از طریق شعر زندگی کند. نه اینکه شعری بسازد تا از رهیافت آن، زیست کند و شعر را ابزاری در خدمت خود و زندگی روزانه خود بکند. به همین علت است که مجموعه‌ی اشعار پدر شعر نوی فارسی، تا این حد دربرگیرنده‌ی وجوه مختلف شخصیتی خود شاعر است، و به اعتباری، شاعر را از شعر نمی‌توان چندان جدا کرد. در این میان اما هستند شعرها و یا لحظاتی که نیما از شعرش فاصله گرفته - آن هم نه فقط یک فاصله‌ی متریک و یا بیولوژیک، بلکه فاصله‌ای از جنس دگرگونی‌های شعری، شاید آن‌طور که یدالله رویایی و شاعران حجم از آن می‌گویند - و ساختمان ادبیاتش را بیش از پیش پیچیده می‌سازد. به‌طوری که حرکت در ساختمان شعرهای او، نه کاری سهل و از سر تفنن، که یک درگیری تمام‌عیار با دانسته‌ها و انتظار و شناخت ما از شعر (و یا آنچه به‌طور معمول از شعر انتظار داریم) است. به شکل خلاصه می‌توان گفت، نیما یوشیج

جزء معدود شاعران فارسی‌زبانی است که شعرش را نمی‌توان از زندگی‌اش جدا ساخت و این، کار مخاطب را برای ارتباط با مفاهیم و ساختارهای شعر نیما سخت می‌کند. زیرا برای این کار باید تمامی ابزارهای لازم/شعر را در اختیار داشت تا بتوان به تصویر ی جامع‌تر و بزرگ‌تر از این شاعر رسید. کسی که افسون و اثر واژه‌هایش از زمان /فسانه‌ها و شعرهای اولیه‌اش تا آخرین آثارش مانند هست شب و تو را من چشم در راهم بر فضای شعر و زبان فارسی غیرقابل انکار است، و همین اهمیت برای او مخالفان و هواداران سرسختی را دست‌وپا کرده است.

به همین دلیل مطالعه‌ی دقیق و شناخت شعرهای نیما یوشیج از اهمیت فراوانی برخوردار است. از زمان چاپ اولین نمونه‌های شعر نیما در سال‌های جوانی شاعر، تا آخرین چاپ‌های مجموعه‌ی اشعار او که در سال‌های دهه هشتاد صورت گرفت، تعداد و نمونه‌های اشعار کمابیش چندان تفاوتی با یکدیگر نداشته‌اند. افراد مختلفی با نظرگاه‌های متفاوتی بر روی این اشعار کار کرده، آن‌ها را جمع‌آوری و تصحیح نموده و چاپ کرده‌اند و برایشان شرح و توضیح و حاشیه نوشته‌اند. ابوالقاسم جنتی عطایی، جلال آل‌احمد، سیروس طاهباز، شراگیم یوشیج و عبدالعلی عظیمی از جمله این افراد هستند، که با کار روی اشعار نیما توانسته‌اند مجموعه‌هایی را منتشر سازند. اما از همان سال‌های اول پس از مرگ نیما نیز محققان ادبی، نزدیکان و وارثان نیما و بسیاری دیگر می‌دانستند که او تعداد زیادی شعر و نوشته‌جات دارد که به سبب پراکندگی مکانی و موضوعی، بدخط بودن، ثبت شدن روی پاکت‌های سیگار و روزنامه‌ها و ورق‌پاره‌ها (که کار تصحیح و نسخه‌برداری را بسیار سخت می‌کرد) و یا حتی ناخوانا بودن نمی‌توان به راحتی اشعار ثبت شده در زمان حیات نیما، به سراغ آن رفت. تصحیح و به‌کارگیری این اشعار، نیازمند دقت و تحقیق فراوانی است و باید به جهان شعری نیما و جزئیات آن آشنا بود تا بتوان این اشعار و اسناد را بازخواند و از آن‌ها استفاده نمود. اما حالا و پس از پنجاه سال پس از مرگ نیما، بسیاری از این اشعار که اسناد آن‌ها در اختیار فرهنگستان زبان و ادب فارسی بوده است، بازخوانی شده و در کتابی گردآوری و منتشر شده است.

کتاب «صد سال دگر» که مجموعه‌ای است از اشعار تازه خوانده شده‌ی نیما که تاکنون در جایی منتشر نشده بود، در تولد صد و بیست سالگی نیما توسط سعید رضوانی و مهدی علیائی‌مقدم انتشار یافت؛ و چه هدیه‌ای بهتر از این، برای مشتاقان و خوانندگان شعر نیما که با زوایای مغفول مانده و بخش زیادی از اشعار دیده نشده‌ی او آشنا بشوند. «صد سال دگر» حاصل تلاش رضوانی و علیائی‌مقدم است، از پس مطالعه‌ی اسناد و آثار به جا مانده از نیما در بایگانی فرهنگستان، که شامل تعداد زیادی شعر، تعدادی داستان و نمایشنامه و یادداشت‌های شخصی و سفرنامه بوده است. کار این دو محقق در نسخه‌برداری و خوانش و تطبیق خوانده‌ها با اصل نسخه‌ها، از چهار سال پیش آغاز شد و در اولین قدم، بخشی از اسناد را در قالب این کتاب تهیه و روانه بازار نشر کرده‌اند.

شاید این کار، خواست بسیاری از محققان و طرفداران و خوانندگان شعر نیما بوده است، که پس از این سال‌ها بتوانند حجم بیشتری از شعرهای او را مطالعه بکنند. این کتاب، چند جنبه‌ی قابل بررسی دارد که به اختصار به آن می‌پردازیم.

یک) «صد سال دگر» شامل دوره‌ها و اشعار متنوعی از نیماست که با مطالعه‌ی آن می‌توان در تکمیل خط سیر شعری او بسیار پیش رفت. این دفتر شامل اشعار متنوعی است که با مضامین و شیوه‌ها و فرم‌های مختلفی تحریر شده و گذاشتن آن در کنار سایر اشعار منتشره از نیما، می‌تواند شرح تحول افکار و گرایش‌های شعری نیما را برای خواننده مشخص‌تر بکند. هم‌چنین از آن جایی که در پایین بیشتر شعرها تاریخ و محل ساختن شعر ضبط شده است، شاید برای محققان ادبی و طرفداران نیما فرصتی باشد تا مطالعه‌ی تطبیقی و تاریخی را از شعر نیما ممکن سازد. همین‌طور می‌توان بیشتر بر این گفته‌ی چالش‌برانگیز که نیما تاریخ بسیاری از اشعارش را به دروغ و برای نیل به نام و جایگاه و عقب‌نماندن از غافله‌ی شعر ضبط کرده، شک کرد و آن را به بحث گذاشت.

دو) این کتاب شامل اشعار قوی و ضعیف هم‌زمان است. اما در این زمان و شرایط، مهم نیست که نیما چند شعر قوی و چند شعر و قطعه‌ی ضعیف داشته. آنچه که مهم می‌نماید اما این است که، مجموعه‌ی این شعرها راهگشای بسیاری از سوالات و نقاط تاریک در زندگی ادبی و احوال شخصی نیما می‌تواند باشد. شعرهای بدیع و خارق‌العاده‌ای مانند «وامپیر»، «شب آستارا»، «اوکرانی»، «آتشی افروخته»، «من تنها» و «گل آهار» در کنار اشعار دیگری مانند «صید»، «شکسته بال» و چند شعری که از لحاظ ساخت و یا معنا به نسبت ساده‌تر و ضعیف‌تر هستند، تصویری یکدست و قابل‌اعتنا را از فراز و فرودهای شعری نیما یوشیج به ما می‌دهد. بسیاری شعرهای نویافته‌ی سنت‌شکن و حتی گاه عجیبی که در این مجموعه آمده‌اند و می‌توانند از اهمیتی هم‌تراز با معروف‌ترین و مهم‌ترین اشعار شناخته‌شده‌ی نیما برخوردار شوند. شعرهایی که قطعاً می‌توانند دست‌مایه‌ی پژوهش و مطالعه وسیع‌تر درباره شعر نیما و شعر نیمایی بشوند.

سه) در برخی از صفحات کتاب و بر طلیعه برخی اشعار عناوینی است مانند شعر من، بیرق‌ها و لکه‌ها و فریادها که به گفته‌ی گردآورندگان کتاب و گواه اسناد، نام‌هایی است که نیما برای مجموعه اشعار خود در نظر داشته و می‌خواسته تا آن شعر در مجموعه‌ای مشخص با آن نام متمایز قرار بگیرد. این موضوع را می‌توان گواهی بر این دانست که نیما از همان ابتدای شاعری، به فکر هم‌گن‌سازی اشعار خود و ساختن مجموعه و دفاتر شعر بوده است. اما کارهای گسسته و مشکلات فکری و کاری مختلف ممکن است مانع از محقق شدن این مجموعه‌ها شده باشد. هم‌چنان رعایت رسم‌الخط نیما برای چاپ این شعرها نیز از نکات دیگری است که در کنار رعایت امانت‌داری محققان، ارزش تحقیقی و مطالعاتی اثر را نیز بالا برده و آن را تنها به یک کتاب مشتمل بر شعرهای ناخوانده‌ی نیما یوشیج محدود نکرده است.

چهار) اشعار منتشره در «صد سال دگر» که البته تمام شعرهای نادیده‌ی نیما نیستند، به خواننده این امکان را می‌دهد تا با در کنار هم چیدن این شعرها در کنار سایر شعرهای نیما، با خط زمانی و سیر تحول نیما یوشیج بیشتر آشنا بشود. این مواجهه از رهگذر شعرها، موجب می‌شود تا علاوه بر تغییر عددی و محتوایی دوره‌های شعری نیما، شناخت دقیق‌تری از آنچه بر پدر شعر نو گذشته و اثرپذیری‌ها و تأثیرات او آشنا پیدا کنیم.

«صد سال دگر»، به همراه «دفترهای نیما» که شامل آثار منثور نیماست و در همان سال توسط نشر رشدیه، به مراقبت شراگیم یوشیج انتشار یافت، فصل تازه‌ای را در مطالعات نیماپژوهی خواهد گشود که می‌تواند به گسترده‌تر شدن فضای شناخت و مطالعه درباره شعر نو و شعر مدرن فارسی کمک خواهد کرد. این کتاب صدایی جدید از میان تاریخ نه‌چندان گذشته‌ی شعر فارسی است، هوایی است تازه از سرزمین یوش و شاعر آن سرزمین که به تمام تاریخ ادبیات پس از خود خواهد دمید.